

Dörren - husets spegel

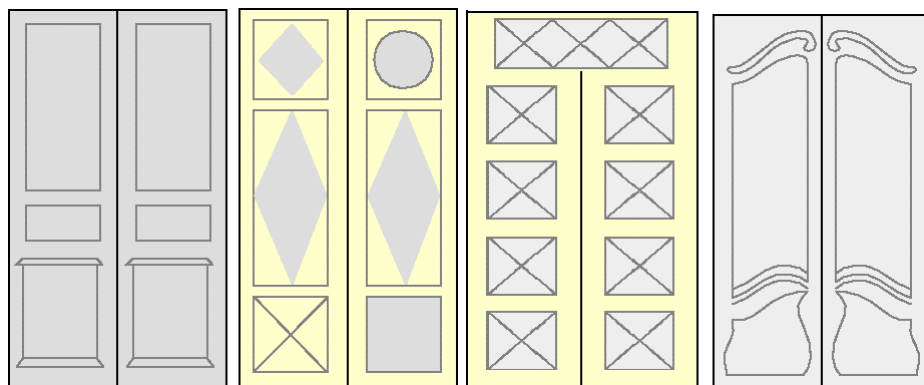
Ytterdörren har alltid utformats med stor omsorg och detaljrikedom för att besökaren skall känna sig välkommen. Utsmyckningar med räfflad fyllning, fönster, portalomfattningar och sniderier i form av cirklar, halvbågar och trianglar har en lång tradition. Därmed har dörren naturligtvis också använts för att signalera husägarens ställning. Denna viktiga husdetalj talar därför sitt eget språk om ålder och husets ursprungliga karaktär.

Dörren på boningshuset öppnades förr i tiden alltid inåt. På vintern var det lättare att komma ut genom att snön inte hindrade dörröppningen. Huset låg ju i regel nästan direkt på marken. Den inåtgående dörren kunde också ses som en extra välkomsthälsning. Uthusdörrar däremot öppnades i regel utåt. I dag öppnas dörren utåt med risk att slå till den besökande.

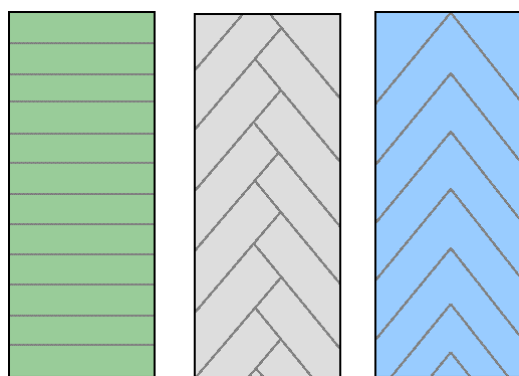
Man brukar dela in ytterdörrarna i två huvudgrupper: fyllnings- eller ramverksdörrar respektive plank- eller paneldörrar.

Plankdörren har en stående eller liggande plankstomme, som hålls samman på insidan av gradade eller spikade narar. Utsidan kan vara helt slät, klädd med profilerade bräder eller ha bräder påspikade horisontellt, diagonalt, i pilmönster eller i varierande ruttmönster. Denna typ av dörr har använts sedan förhistorisk tid. De enklare formerna förekommer fortfarande på uthusbyggnader.

Figur 1. Plankdörrar.

Figur 2. Fyllningsdörrar.

Fyllningsdörren är uppbyggd av ett ramverk med en eller flera fyllningar. Den var boningshusets vanligaste ytterdörr under 1700- och 1800-talen. Fyllningarna är infogade i ramverket med spår, så att de kan svälla eller krympa när uteluftens fuktighet varierar.

Fantasin när det gäller fyllningarna har alltid varit stor, så det kan vara svårt att datera en gammal dörr. I regel finns dock någon tidstypisk detalj eller komposition med anknytning till de växlande modestilarna. Man vet till exempel att utsirade dörrar med portalomfattning användes under 1700-talet, och då ofta i form av pardörrar med överljusfönster. De glasade ytterdörrarna började användas under 1800-talets senare hälft.

Några andra tumregler för dateringen är följande:

- * Ju mindre och smalare dörr, desto äldre.
- * Är tröskeln hög, är dörren gammal.
- * Ju grövre material desto äldre.
- * Ju färre plankor eller bräder desto äldre.
- * De äldsta dörrarna och dörröppningarna är smala och rundbågade upptill.

Slutsatser om dörren kan inte alltid utsträckas till hela huset. Både dörren och dess smide har normalt haft längre livslängd än det övriga huset. Särskilt smide, gångjärn och lås köptes av hantverkare och representerade ett stort värde. En dörr har därför ofta återanvänts eller flyttats.

En gammal dörr är en kulturhistorisk klenod, väl värd att vårda. Tyvärr har många enkla dörrar i gamla hus ersatts med mer utsmyckade i stället för att förbättras. Lika illa är det när gamla hus har nya ytterdörrar i utländska träslag som inte passar in i byggnadsstilen.

Naturligtvis svarar de gamla dörrarna sällan mot dagens krav på täthet och värmeisolering. En gammal otät dörr behöver dock inte bytas ut. Det är ganska lätt att göra en tilläggsisolering som blir lika tät som en ny fabriksstillverkad dörr. Man kan också sätta en ny extradörr innanför den ursprungliga dörren. Därigenom räddas husets karaktär och tidshistoria till eftervärlden.

Bertil G Johnson